

Awareness Raising and Training Measures for the Istanbul Protocol in Europe

Definicija mučenja in drugega krutega, nečloveškega ali poniževalnega ravnanja ali kaznovanja in glavne obveznosti v zvezi s preprečevanjem tovrstnih dejanj

Pričujoče delo je avtorsko zavarovano pod licenco

[Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/).

Projekt je sofinancirala Evropska komisija. Ta objava odraža izključno mnenja avtorja, zato Komisija ne odgovarja za uporabo podatkov, vsebovanih v njej.

VSEBINA

1.	Definicija mučenja in drugega krutega, nečloveškega ali poniževalnega ravnanja ali kaznovanja (trpinčenja).....	6
2.	Opredelitev mučenja in trpinčenja kot kaznivih dejanj	9
3.	Takojšnja in nepristranska preiskava	11
4.	Odprava krivice in povrnitev škode žrtvam mučenja	13
5.	Preprečevanje.....	16
5.1	Nadzorni ukrepi.....	16
5.2	Preventivno spremljanje.....	18
6.	Literatura	18

Uvod

V prvem poglavju Istanbulski protokol vsebuje obsežen pregled vseh mednarodnih in regionalnih pravnih standardov v zvezi s prepovedjo mučenja in trpinčenja, ki so bili v veljavi v času nastanka Protokola. Prav tako vsebuje podroben pregled obveznosti, ki izhajajo iz omenjenih standardov. V Protokolu je jasno zapisano, da so države dolžne preiskati in dokumentirati mučenje, kar je ključnega pomena za zbiranje dokazov v kazenskih postopkih in postopkih za pridobitev azila.

Konvencija ZN proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim ali poniževalnim kaznim ali ravnanju, ki velja za vse države pogodbenice (153), je edini splošni pravni instrument, ki opredeljuje kaznivo dejanje mučenja. V tem poglavju bomo tako natančno analizirali definicijo, ki jo vsebuje konvencija in obveznosti, ki izhajajo iz nje. Pregled drugih pravnih instrumentov na področju prepovedi mučenja in trpinčenja bo zbran v 5. poglavju projektnega gradiva.

1. Definicija mučenja in drugega krutega, nečloveškega ali poniževalnega ravnanja ali kaznovanja (trpinčenja)

V zadnjih desetletjih so bili razviti številni pravni instrumenti, ki omenjajo prepoved mučenja in drugega ravnanja, vendar je zgoraj omenjena Konvencija ZN edina splošna konvencija, ki vsebuje natančno definicijo mučenja. V tem poglavju bomo tako analizirali različne elemente omenjene definicije in glavne obveznosti, ki jih navaja Konvencija. Ne smemo pa pozabiti, da je prepoved mučenja in trpinčenja del mednarodnega običajnega prava in se razume kot *obvezna pravna norma*¹.

Ker sam obstoj Istanbulskega protokola temelji na zamisli o dokumentiranju mučenja in uporabi zbranih dokazov v sodnih postopkih in postopkih za pridobitev azila, je pomembno, da najprej razumemo, kaj mučenje pravzaprav sploh je.

Mučenje je v 1. členu Konvencije proti mučenju opredeljeno kot " *vsako dejanje, ki osebi namenoma prizadene hudo bolečino ali trpljenje, bodisi telesno ali duševno, da bi se od nje ali koga drugega dobila obvestila ali priznanja ali da bi se kaznovala za dejanje, ki ga je storila sama ali kdo drug ali je zanj osumljena sama ali kdo drug, da bi se ustrašovala ali nanjo izvajal pritisk ali da bi se ustrašoval kdo drug ali nanj izvajal pritisk, ali iz kateregakoli drugega*

 Glejte tudi Istanbulski protokol: Poglavje I, Del B, 1 (§ 10).

 Celotno besedilo Konvencije proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim ali poniževalnim kaznim ali ravnanju najdete na www2.ohchr.org/english/law/cat.htm

 Za več informacij na to temo preberite: Nowak / McArthur, *The United Nations Convention Against Torture (1)*,

 Steven Dewulf, *The Signature of Evil (2)* in

 Dokumenti ZN, Odbor proti mučenju, splošna ugotovitev št. 2, CAT/C/GC/2, 1998, o izvajanju 2. Člena Konvencije proti mučenju

 Edini mednarodni dokument, ki še vsebuje

¹ Glej Mednarodno kazensko sodišče za nekdanjo Jugoslavijo (ICTY), *Tožilec proti Furundzija*, primer št. IT-95-17/I-T, 10. dec. 1998

razloga, ki temelji na katerikoli obliki diskriminacije, če to bolečino ali trpljenje prizadeva uradna oseba ali kdo drug, ki nastopa kot oseba z uradnim statusom." Definicija vsebuje štiri ključne elemente, ki oblikujejo zapleten koncept mučenja in ga tako razlikujejo od trpinčenja.

Prvi element sta huda **bolečina ali trpljenje**. To pomeni, da mora biti prisotna določena intenziteta bolečine ali trpljenja, ki pa je, razumljivo, odvisna od subjektivne zaznave žrtve. Pri tem ne gre pozabiti, da štejeta tudi duševna bolečina in trpljenje (ki ju povzroči, na primer, grožnja s smrtjo ali mučenjem), pri čemer pa nikakor ni nujno, da sta tovrstna bolečina in trpljenje po intenziteti enaka bolečini, ki jo povzroči resna fizična poškodba.

Nadalje definicija navaja, da se osebi bolečina in trpljenje prizadeneta z določeno **namero**: izsiljenje priznanja; pridobitev podatkov od žrtve ali tretje osebe; kazen, ustrahovanje in prisila in diskriminacija. Iz same ubeseditve prvega člena Konvencije ZN pa je razbrati, da seznam namer ni dokončen. To pomeni, da zadostujejo tudi druge, podobne namere, ki imajo nekaj skupnega z navedenimi (npr. v zvezi z interesi ali politiko države in državnih organov).

Tretji element, ki ga mora vsebovati dejanje, da je opredeljeno kot mučenje, je, da se osebi bolečina ali trpljenje prizadeneta **namenoma**. Mučenje ne more biti povzročeno iz malomarnosti. Namen mora obstajati tudi v povezavi z dosego določene namere. Tako namen kot namera morata biti takšna, da ju je mogoče določiti objektivno, ne prek subjektivnega preiskovanja, kaj je spodbudilo storilca k določenemu dejanju.

Koz zadnji četrti element, ki mora biti prisoten, da je dejanje opredeljeno kot mučenje, je vpletenost **uradne osebe**. Kot je razvidno iz prvega člena, se kot vpletenost uradne osebe šteje tudi, če se dejanje mučenja zgodi na njeno/njegovo pobudo, s privolitvijo ali s tiho privolitvijo. Iz tega sledi, da je država odgovorna za tovrstna dejanja že z izrecno ali implicitno privolitvijo ali če uradna oseba ne ukrepa (npr. opazovanje mučenja s strani neuradne osebe). To široko pojmovanje omogoča določitev državne odgovornosti v nekaterih posebnih primerih, ki se med drugim navezujejo na zlorabe med zaporniki, spolno pohabljanje, nasilje v družini in trgovanje z ljudmi, v katerih država ne odreaigira. Je pa potrebno omeniti, da vsi naštetih primeri ne morejo biti opredeljeni kot mučenje.

Kako resno se obravnava mučenje, kaže posebno mesto prepovedi mučenja v mednarodnem pravu, ki prepoved mučenja uvršča med le nekaj **absolutnih** in **brezpogojnih** človekovih pravic.

Absolutna narava prepovedi mučenja pomeni, da pravice do osebne integritete in človeškega dostojanstva ne moremo primerjati z nobeno drugo pravico ali zadevo, četudi gre za tako pomembne reči, kot sta domovinska varnost ali druge človekove pravice. Kot takšna gre prepoved mučenja še dlje od pravice do življenja, za katero veljajo določene omejitve,

definicijo mučenja, je Medameriška konvencije za preprečevanje in kaznovanje mučenja, ki opredeljuje mučenje v svojem 2. členu

 Glej npr. Evropsko sodišče za človekove pravice, Aksoy proti Turčiji, sodba z dne 18. dec. 1996, sodišče omenja element namere.

 Ne pozabite: med malomarnostjo in opustitvijo dejanja je razlika. Pri obeh gre za neukrepanje, vendar pri malomarnosti ne gre za namerno neukrepanje, pri opustitvi dejanja pa.

 Glej Evropsko sodišče za človekove pravice, Z in ostali proti Veliki Britaniji, sodba z dne 10. maja 2001, o odgovornosti države, ker ni zaščitila državljanov pred zlorabo, storjeno s strani zasebnih akterjev.

 Prepoved mučenja je absolutna in brezpogojna pravica posameznika v kakršnih koli pogojih.

 Glej Evropsko sodišče za človekove pravice, Tomasi proti Franciji, sodba z dne 27. avgusta

kot npr. v primeru preteče nevarnosti, ki lahko ogrozi življenje ali zdravje drugih ljudi. Kar zadeva prepoved mučenja, ni nobenih omejitev.

Nadalje za prepoved mučenja tudi ne veljajo nobena odstopanja. V določenih okoliščinah imajo države pravico, da začasno ukinejo (odstopijo od) določene obveznosti v zvezi s spoštovanjem človekovih pravic, in sicer v času izrednega stanja, kot npr. v času (državlanske) vojne, terorističnega napada ali naravne katastrofe. Vendar tudi če pride do izrednega stanja, ki ogroža življenje državljanov, država kot taka ne sme odstopiti od absolutne prepovedi mučenja. Prepoved vsebujejo glavne konvencije o človekovih pravicah, še posebej [2. člen](#) Konvencije proti mučenju, ki določa, da celo v posebnih okoliščinah, kot so "vojno stanje ali vojna nevarnost, notranje politične nestabilnost ali kako drugo izredno stanje", prepoved mučenja ostaja nedotakljiva.

Konvencija proti mučenju ne vsebuje definicije krutega, nečloveškega in poniževalnega ravnanja ali kaznovanja (trpinčenja), je pa iz [16. člena](#) razbrati, da se trpinčenje razlikuje od mučenja po tem, da ne gre za dejanje, storjeno namenoma oz. z določeno namero. Da določeno dejanje šteje kot poniževalno, pa niti ni potrebno, da povzroči hudo bolečino ali trpljenje, dovolj je že ponižanje žrtve. V praksi razlika med mučenjem in trpinčenjem ni vedno jasna, so pa bili predlogi, da bi se med enim in drugim razlikovalo na podlagi intenzitete bolečine. Vendar se zdi bolj smiselno med enim in drugim razlikovati na osnovi prisotnosti ali odsotnosti določene **namere**. Glede na to se malomarnost ne more obravnavati kot mučenje, ampak prej kot trpinčenje. Če tako, na primer, pazniki v zaporu pustijo zapornike v celicah brez hrane in vode, ker so pozabili na njih in odšli čez vikend domov k družinam, se to ne šteje kot mučenje ampak kot grdo ravnanje, saj tega niso storili z določenim namenom, ampak gre za malomarnost.

Dodatni kriterij, ki pomaga razmejiti razliko med mučenjem in trpinčenjem, je 'nemoč' žrtve. Največkrat se muči ljudi, ki jim je bila odvzeta svoboda in so tako popolnoma nemočni, saj ne morejo zapustiti kraja, kjer so jih zadržali. Včasih so tako rekoč popolnoma nemobilni, saj jih priklenejo z okovi, lisicami ali uporabijo druga prisilna sredstva. Prav tako jim lahko onemogočijo, da bi poklicali sorodnike, zdravnika, odvetnika, ki bi jim lahko pomagali in so tako popolnoma nemočni, da bi se branili. Ker so popolnoma odvisni od ljudi, ki jih imajo v oblasti in zaradi neenakovredne porazdelitve moči med eno in drugo stranjo, so zaporniki tako zelo ranljivi, kar se tiče zlorab. Zaradi tega je mučenje tudi grozovit napad na človeško dostojanstvo.

Obstajajo pa tudi opravičljive okoliščine za to, da se nekomu prizadene huda

1992 o brezpogojnosti prepovedi mučenja, ne glede na okoliščine.

↪ *Glej 5. Poglavje projektnega gradiva o mednarodnem in nacionalnem okviru v zvezi s prepovedjo mučenja in trpinčenja.*

📖 *Glej glavne primere, povezane z intenziteto zadane bolečine:*

Evropsko sodišče za človekove pravice, Irska proti Veliki Britaniji, sodba z dne 18. januarja 1978.

Evropsko sodišče za človekove pravice, Soering proti Veliki Britaniji, sodba z dne 7. Julija 1989.

bolečina ali trpljenje, in sicer ko je potrebno aretirati osumljenca, v primeru nasilnih demonstracij ali v oboroženem spopadu. Ko takšna uporaba sile s strani organov pregona ni potrebna in ni v skladu z doseženim ciljem, se šteje kot trpinčenje, ki je v skladu z mednarodnim pravom prepovedano.

Sodišča in drugi organi iz pogodbe pri svojih razsodbah in opažanjih pogosto ne razlikujejo med mučenjem in trpinčenjem. Čeprav za oboje velja brezpogojna prepoved, pa je kljub temu potrebno razlikovati med enim in drugim, saj določene obveznosti, ki jih navaja Konvencija proti mučenju, veljajo samo za mučenje. Ena najpomembnejših obveznosti držav v zvezi s prepovedjo mučenja je obveznost, da se po njihovem kazenskem pravu vsa dejanja mučenja opredelijo kot kazniva dejanja² in da pri tem uporabijo načelo univerzalne jurisdikcije.

2. Opredelitev mučenja in trpinčenja kot kaznivih dejanj

Kako resno se mučenje obravnava v mednarodnem pravu, je razvidno iz [4. člena](#) Konvencije proti mučenju, ki navaja, da si "vsaka država članica prizadeva, da se po njenem kazenskem pravu vsa dejanja mučenja štejejo za kazniva dejanja". To pomeni, da je najmanj, kar morajo storiti države, to, da v skladu z **domačim pravom** z ustreznimi ukrepi, ki odražajo resnost zločina, kaznujejo vsa dejanja, ki ustrezajo definiciji mučenja iz Konvencije proti mučenju.

Čeprav imajo vlade načeloma prosto pot pri tem, kako uveljavijo to zahtevo v svojem pravnem sistemu, pa je težko, če ne že kar nemogoče zagotoviti, da se ustrezno kaznujejo vsa dejanja, ki vsebujejo elemente iz definicije mučenja iz Konvencije proti mučenju. Zato morajo države članice v svoj pravni sistem vključiti definicijo v njeni izvorni ubeseditvi kot **posebno kaznivo dejanje**. V najboljšem primeru to pomeni, da bi morali zakonodajalci definicijo iz Konvencije proti mučenju vključiti v domač pravni sistem, saj bi samo tako ohranili vse elemente omenjene definicije. Če zakonodajalci kljub temu želijo definicijo povzeti s svojimi besedami, pa morajo v vsakem primeru poskrbeti, da bodo s tem vsa dejanja mučenja v skladu z domačo zakonodajo obravnavana kot kazniva dejanja. Ni namreč dovolj, da definicijo enostavno vključijo v druge zakone, ki obravnavajo kazniva dejanja, kot sta npr. telesne poškodbe ali nasilje. Odbor proti mučenju je v splošni ugotovitvi št. 2 vztrajal, da v številnih primerih opredeljevanje mučenja kot kaznivega dejanja z uporabo in/ali kopičenjem raznih določb, vključenih v nacionalno zakonodajo, ni dovolj za to, da bi bili izpolnjeni vsi pogoji, ki jih vsebuje definicija mučenja v 1. členu Konvencije proti mučenju. Še posebej pri kaznivih dejanjih, kot so telesna poškodba,

 Vse države bi morale vključiti definicijo mučenja v svoje kazensko pravo.

 Definicija mučenja v katerem koli nacionalnem sistemu mora vsebovati enake elemente kot definicija v 1. členu Konvencije proti mučenju.

² Nowak, M., McArthur, E., navedeno delo, odst. 46

napad, izsiljevanje ali namerno nasilje, lahko manjka element namena ali uresničitve neke namere, zaradi česar takšne določbe ne morejo nadomestiti pravega določila o kaznivem dejanju mučenja.

Še več, tovrstna kazniva dejanja ne omogočajo enakovredne zaščite telesne in duševne celovitosti oseb. Veliko oblik mučenja, kot npr. simulacija usmrtnitve z namenom, da bi od žrtve izsilili priznanje ali dobili določene podatke, ne povzroči telesnih poškodb, vendar storilci žrtvi namenoma povzročijo hudo bolečino ali trpljenje. Tako se tovrstna dejanja štejejo za mučenje, ne moremo pa jih uvrstiti v nobeno od zgoraj naštetih kategorij kaznivih dejanj. Pri določanju kaznivega dejanja je torej nujno, da je prisoten tudi **psihološki** element mučenja.

Druga pomembna zadeva v zvezi z obravnavo mučenja v okviru splošnih kaznivih dejanj (t.j. nasilnih dejanj ali telesnih poškodb) je, da za tovrstna dejanja veljajo kratki **zastaralni roki**, v nekaterih državah tudi le po nekaj let. Ko zastaralni rok za pregon takšnih dejanj poteče, je nemogoče sprožiti kakršen koli sodni postopek v zvezi s takšnim dejanjem. Vendar je Odbor proti mučenju zelo jasen glede tega, da za kazniva dejanja mučenja ne smejo veljati zastaralni roki, kar pomeni, da kaznivo dejanje mučenja nikoli ne zastara in da se sodni postopek v zvezi s takšnim dejanjem lahko sproži kadarkoli.³

Poleg tega je pri splošnih kaznivih dejanjih ali prekrških, za razliko od kaznivega dejanja mučenja, mogoče plačati denarno kazen in ni nujno iti v zapor. Glede na to, da je mučenje izjemno hud zločin, je potrebno v skladu s Konvencijo proti mučenju v zvezi s takšnim dejanjem sprejeti ustrezne sankcije, ki odražajo resnost zločina. Odvisno od posameznega pravnega sistema, to pomeni, da mora za mučenje obstajati podobna vrsta kazni kot za druge resne zločine, storjene namenoma.⁴

Na žalost nekateri uslužbenci organov pregona in drugi akterji v okviru pravnega sistema še vedno gledajo na mučenje kot nepomembno kaznivo dejanje. To napačno dojemanje teže kaznivega dejanja mučenja lahko štejemo za enega glavnih vzrokov, da se mučenje po svetu še vedno izvaja in da sama prepoved mučenja nima vidnejšega zaviralnega vpliva. Kar je še bolj pomembno, je to, da je z milimi kaznimi za kaznivo dejanje, ki je opredeljeno kot mučenje, žrtvam odvzeto priznanje tega, kaj vse so pretrpele. Države, v katerih storilce kaznivega dejanja mučenja kaznujejo z disciplinskimi ukrepi, kot sta odvzem naziva ali denarna kazen, tako kršijo obveznost po mednarodnem pravu, v skladu s katero morajo poskrbeti za učinkovito kaznovanje tovrstnih

 Za pregon kaznivega dejanja mučenja ne sme veljati zastaralni rok.

³ Glejte: dokumenti ZN, Odbor proti mučenju, CAT/C/JPN/CO/1, zaključna opažanja, 2007, odst. 12.

⁴ Opomba: Chris Ingelse v delu *The UN Committee against Torture: An Assessment*, (The Hague, London, Boston, 2001), str. 342 zaključuje, da "bi kazen odvzema prostosti med 6 in 22 leti" najbolj ustrezala temu, kako si Odbor tolmači drugo točko 4. člena Konvencije proti mučenju.

dejanj.

Da bi zagotovili močan odvračalni učinek in vsem javnim uslužbencem poslali jasen signal "nične tolerance", bi moral biti obseg odgovornosti državnih uradnikov v okviru domačega kazenskega prava v skladu z definicijo, kot jo navaja Konvencija proti mučenju. Da se torej kaznivo dejanje opredeli kot mučenje, ni dovolj, da vsebuje element storitve in poskusa mučenja, ter elementa sotorilstva in sodelovanja pri mučenju, ampak mora biti prisoten tudi element opustitve ukrepanja s strani državnih uradnikov, ki bi morali posredovati in preprečiti tovrstna dejanja. Posledično morajo države opredeliti kot kazniva dejanja mučenja tudi pozivanje in napeljevanje k tovrstnim dejanjem, ukaz ali navodila z vrha, privolitev, tiho privolitev ali prikrivanje tovrstnih dejanj. To pomeni, da so uradniki na višjih položajih, ki so vedeli ali bi morali vedeti za to, da njihovo osebje izvaja kazniva dejanja mučenja, krivi sotorilstva in/ali tihe privolitve. Pod določenimi pogoji, bi morali biti kaznovani tudi državni uradniki, ki ne posredujejo v primeru kaznivega dejanja mučenja v zasebnem okolju, kot v primeru nasilja v družini, ki bi ga državni uradnik sicer lahko preprečil.

Drug dokaz tega, kako resno se prepoved mučenja obravnava v mednarodnem pravu, je ta, da morajo države pogodbenice domačim sodiščem podeliti daljnosežno univerzalno jurisdikcijo pri obravnavi kaznivih dejanj mučenja. Poleg tega, da so sodišča pristojna za pregon in kazen domnevnih storilcev, ki so državljani iste države, za sprožitev postopka, če je žrtev državljan/ka iste države in za pregon kakršnega koli kaznivega dejanja, ki se zgodi na ozemlju iste države, pa morajo v skladu s [5. členom](#) Konvencije proti mučenju svojim sodiščem podeliti **univerzalno jurisdikcijo**. To je prvič v zgodovini pogodb, ki obravnavajo človekove pravice, da morajo države podpisnice neke pogodbe oz. v tem primeru konvencije sprožiti kazenski postopek proti kateremkoli domnevnomu storilcu mučenja, ki se nahaja na ozemlju države ne glede na njegovo narodnost in ne glede na to, kje je bil storjen zločin mučenja. Ta obveznost držav, da sodiščem podelijo univerzalno jurisdikcijo, je rezultat nedvoumnega priznanja mednarodne skupnosti, da je mučenje "sovražnik vseh ljudi"⁵ in da storilci kaznivega dejanja mučenja ne smejo imeti varnih pribežališč

3. Takojšnja in nepristranska preiskava

Eden glavnih vzrokov, ki prispeva k temu, da se mučenje in trpinčenje še vedno prisotna po vsem svetu, je **nekaznovanje** storilcev tovrstnih dejanj. Glavni vzrok nekaznovanja pa je nezadostno preiskovanje obtožb v zvezi z

 Za več informacij v zvezi s to temo preberite: Karen Janina Berg, *Universal Criminal Jurisdiction and the Crime of Torture* (3).

 Glej tudi Filártiga proti Peña-Irala, 630 F. 2d 876 (2d Cir), 1980

 Glede obveznosti, da so države dolžne preiskati podane izjave v zvezi z mučenjem, glejte Evropsko

⁵ Mednarodno kazensko sodišče za nekdanjo Jugoslavijo, *tožilec proti Furundžija*, sodba z dne 10. decembra 1988;

mučenjem in trpinčenjem.

V skladu z mednarodnim pravom, ki ureja področje človekovih pravic, so države dolžne sprožiti takojšnjo in nepristransko preiskavo na podlagi obtožbe žrtve oz. kadar koli obstaja utemeljen sum, da je bilo storjeno kaznivo dejanje mučenja ([12.](#) in [13. člen](#) Konvencije proti mučenju, [2. člen](#) Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah (ICCPR)).

Odgovornost države, da zagotovi takojšnjo in nepristransko preiskavo, ne temelji na uradni pritožbi. Žrtve je običajno strah prijaviti mučenje, utemeljeni sum, da je prišlo do mučenja, pa tako temelji na izjavah sozapornikov, odvetnikov, zdravnikov, medicinskih sester, sorodnikov žrtev, nevladnih organizacij ali drugih ustanov, ki se ukvarjajo s področjem človekovih pravic. Države so tako dolžne sprožiti **preiskavo ex officio**, kar pomeni na lastno pobudo, ne da bi žrtev uradno prijavila mučenje ali trpinčenje.

Ko se vloži pritožba ali obtožba, je hitrost preiskave ključna za to, da se prepreči, da žrtev ni še naprej izpostavljena mučenju in trpinčenju, pa tudi zato, ker drugače fizične sledi tovrstnih dejanj izginejo. Zato je pomembno, da se v primeru suma na mučenje ali trpinčenje nemudoma brez odlašanja sproži preiskava, in sicer v roku nekaj ur ali nekaj dni. V primeru *Blanco Abad proti Španiji* je Odbor proti mučenju zabeležil, da je "hitrost odziva ključnega pomena tako zaradi tega, da se zaščiti žrtev pred nadaljnjo izpostavljenostjo takšnim dejanjem, kot zaradi tega, ker lahko fizične sledi mučenja, še posebej krutega, nehumanega ali poniževalnega ravnanja, razen če niso bile uporabljene metode, ki pustijo trajne in resne posledice, kmalu izginejo."⁶

Nadalje je izjemnega pomena, da je preiskava **nepristranska**, kar pomeni, da mora biti resna, učinkovita in objektivna. Odgovorne oblasti ne smejo imeti predsodkov in ne smejo zagovarjati interesov ene strani. Preiskava, ki se vodi na domnevi, da so obtožbe lažne in katere namen je zaščititi osumljene uradnike, ne more biti učinkovita. Preiskavo morajo voditi ustrezno usposobljeni posamezniki, katerih namen je objektivno določiti naravo in okoliščine domnevnega kaznivega dejanja ter identiteto storilcev takšnega dejanja.⁷

Da se zagotovi hiter odziv, je morda potrebno, da v začetku preiskavo vodijo načelniki policije, direktorji zaporov ali tožilci. Ne priporoča pa se, da se

sodišče za človekove pravice, *Assenov in drugi proti Bolgariji*, sodba z dne 28. oktobra 1998.

 Glejte Odbor proti mučenju, *Parot proti Španiji*, sporočilo št. 6/1990, 2. maj 1995 ter *Blanco Abad proti Španiji*, sporočilo št. 59/1996, 14. maj 1998 o obveznosti držav, da sprožijo preiskavo ex officio.

⁶ Odbor proti mučenju, *Blanco Abad proti Španiji*, ugotovitev št. 59/1996, 14. maj 1998, odst. 8.6

⁷ *Ibid*, odst. 8.8

celotna preiskava zaupa ljudem, ki so v tesnih osebnih ali poklicnih odnosih z domnevnimi storilci kaznivega dejanja, ali ki imajo interes te storilce zaščititi. Preiskavo je torej najbolje zaupati zunanjim nadzornim organom, ki nimajo nobenega neposrednega stika z organizacijsko enoto, v kateri se je domnevno kaznivo dejanje mučenja ali trpinčenja zgodilo.⁸

Med organe, kompetentne za vodenje nepristranskih preiskav, med drugim štejejo ustanove za varovanje človekovih pravic, nacionalne ustanove za varovanje človekovih pravic, komisije za nadzor pridržanja, javni tožilci in posebni neodvisni policijski preiskovalci, ki se jim zaupa preiskovanje mučenja in trpinčenja.

Ne glede na to, kateremu organu se zaupa vodenje preiskave, je nujno, da se izbranemu organu dodeli ustrezna pooblastila za učinkovito izvedbo preiskave, ki vključujejo: pozivanje prič, zasliševanje obtoženih uradnikov, pregled uradne dokumentacije in izvajanje sodnomedicinskih preiskav. Žrtev in pritožnika se mora obvestiti o rezultatu preiskave, idealno pa bi bilo, če bi bil izid objavljen tudi javno.

[13. člen](#) Konvencije proti mučenju navaja, da so države pogodbenice dolžne poskrbeti za to, da žrtve in pričé niso deležne **povračilnih ukrepov**, zato ker so podale pritožbo oz. ker so pričale. Nadalje se priporoča, da se državne uradnike, ki so osumljeni mučenja, v času trajanja preiskave ali suspendira, ali pa premesti v drug oddelek.⁹ Da se zagotovi učinkovitost preiskav, pa Odbor proti mučenju predlaga tudi, da države uvedejo **javni centralni register prijav**.¹⁰

4. Odprava krivice in povrnitev škode žrtvam mučenja

Dolžnost držav pogodbenic ni samo preprečevanje mučenja in trpinčenja in zagotavljanje, da se storilcem tovrstnih držav ustrezno sodi, ampak je njihova dolžnost tudi, da pomagajo žrtvam, tako da jim omogočijo povrnitev škode, vključno z odškodnino in rehabilitacijo.

Pravica žrtev mučenja, da se pritožijo in zahtevajo odpravo krivice in povrnitev škode, je zabeležena v [13.](#) in [14. členu](#) Konvencije proti mučenju. V skladu s [13. členom](#) ima vsaka žrtev mučenja in trpinčenja tudi pravico, da se pritoži pristojnemu organu brez strahu pred povračilnimi ukrepi. To pomeni, da morajo države pogodbenice sprejeti ukrepe, da se oseba, ki se je pritožila, in pričé zavarujejo pred kakršnim koli trpinčenjem ali ustrahovanjem zaradi vložene pritožbe ali dane izjave.

 Glejte dokumente ZN, Odbor proti mučenju, splošna ugotovitev št. 3, CAT/C/GC/3, 2012 o izvajanju 14. Člena Konvencije proti mučenju

⁸ Nowak, M., McArthur, E, navedeno delo, odst. 61.

⁹ Dokumenti ZN, Odbor proti mučenju, CAT/C/NPL/CO/2, odst. 24

¹⁰ Dokumenti ZN, Odbor proti mučenju, A/56/44, odst. 97(e)

V skladu s [13. členom](#) ima vsaka žrtev mučenja in trpinčenja pravico, da se pritoži in zahteva takojšnjo preučitev primera. Ta člen tako dopolnjuje obveznost držav, da v primeru obtožb v zvezi z mučenjem sprožijo *preiskavo ex officio* ([12. člen](#)), s čimer je poskrbljeno za to, da dejstva potrdi pristojen in neodvisen organ.

Odvisno od ugotovljenih dejstev, nadaljnji ukrepi lahko vključujejo obsodbo storilcev v okviru kazenskega prava ([4. do 9. člen](#)) in/ali povrnitev škode žrtvam mučenja in trpinčenja v okviru civilnega prava ([14. člen](#)). To, ali se civilni postopek sproži ali ne, v ničemer ne zavisí od izida kazenskega postopka.

Prvi odstavek [14. člena](#) Konvencije proti mučenju je specifičen odraz splošne pravice žrtev kršitev človekovih pravic do odprave krivice in povrnitve škode, kot je določeno tudi v tretjem odstavku [2. člena](#) Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah (ICCPR) in drugih podobnih določilih in regionalnih pogodbah. Vendar pa terminologija v [14. členu](#) ni povsem skladna s sodobno terminologijo, ki jo najdemo v *Osnovnih načelih Združenih narodov o pravici do reparacije in odprave krivic žrtvam hudih kršitev mednarodnega prava človekovih pravic in resnih kršitev mednarodnega humanitarnega prava*, sprejetih decembra 2005, ki prav tako omenjajo pravico do odprave krivice in do povrnitve škode. Medicinska, psihološka, družbena in pravna rehabilitacija kot tudi finančno nadomestilo so tako glavni elementi pravice žrtev mučenja do ustrezne povrnitve škode.

Države pogodbenice so dolžne zagotoviti ustrezne (v prvi vrsti sodne) institucije, ki žrtvam mučenja omogočijo zadoščenje; pravno sredstvo, ki žrtvam omogoči povrnitev škode, lahko zagotovijo ne samo ustavno, pravdno, kazensko in posebno sodišče za človekove pravice, ampak tudi institucije s področja človekovih pravic, nacionalna komisija za človekove pravice in posebni organi, pristojni za rehabilitacijo žrtev mučenja.

Države morajo zagotoviti pravično in ustrezno povrnitev škode za bolečino in trpljenje, ki sta nastala žrtvi, to pa lahko storijo v okviru upravnega postopka ali na neuraden način.

Za žrtve mučenja in trpinčenja takšna **povrnitev škode** lahko pomeni ustrezno preiskavo o tem, kaj se jim je v resnici zgodilo (mogoča je tudi preiskava s strani komisije za pravico in spravo), uradno priznanje kaznivega dejanja mučenja, kot npr. spominska svečanost ali počastitev spomina na žrtve ali druge oblike dogodkov, povezanih s preteklostjo in opravičilo odgovornih oblasti. Nadalje, sta kazenski pregon in obsodba storilcev pomembni obliki povrnitve škode in zadoščenja, kar je znak, da kazenska zakonodaja ne služi samo v boju proti nekaznovanju in mučenju, ampak je tudi pomemben element pravice žrtev mučenja do ustrezne odprave krivice

 Pravica do povrnitve škode ima lahko različne oblike, kot npr. povračilo, uradno priznanje, spominska svečanost, opravičilo, preiskava in obsodba storilcev, denarno nadomestilo, zagotovilo o neponovitvi, rehabilitacija.

in povrnitve škode.

Nenazadnje lahko denarno nadomestilo za bolečino, trpljenje in ponižanje, kot tudi za materialno škodo, npr. za stroške rehabilitacije, nudi zadovoljstvo kot neke vrste dodatna oblika povrnitve škode. Kljub temu pa je Odbor proti mučenju v vodilnem primeru *Guridi proti Španiji* potrdil, da denarno nadomestilo za zločin kot je resno mučenje, ne zadostuje, saj bi moralo nadomestilo pokriti vso škodo, ki jo utrpi žrtev, vključno s povračilom, nadomestilom in rehabilitacijo kot tudi zagotovilom o neponovitvi, kadar je to smiselno. Medameriško sodišče za človekove pravice razume pojem reparacije zelo na široko. V primeru *Vargas proti Paragvaju* je sodišče poleg denarnega nadomestila tako zaukazalo državi, da med drugim javno prizna svojo odgovornost, se opraviči sorodnikom žrtve in po njej poimenuje ulico.

Kadar se mučenje izvaja na obširen in sistematičen način, lahko zagotovi o neponovitvi, kot so npr. spremembe ustreznih zakonov, boj proti nekaznovanju, vzpostavitev učinkovitih preventivnih in odvračalnih ukrepov, prav tako predstavljajo ustrezno obliko reparacije. V primeru, da se je mučenje končalo s smrtjo žrtve, so vzdrževani člani upravičeni do odškodnine, tako v imenu preminule osebe kot v njihovem imenu.

Pravica do reparacije je primarno pravica žrtve nasproti države, ki je odgovorna za mučenje in tako odgovarja tudi za popravilo škode, storjene s takšnim dejanjem. Poleg tega se lahko od storilca(ev) zahteva, da plačajo del ali celoten znesek denarnega nadomestila žrtvi(am).

Čeprav je država, ki je odgovorna za kaznivo dejanje mučenja, dolžna plačati in zagotoviti ustrezne storitve reparacije in rehabilitacije, pa v praksi veliko rehabilitacijskih centrov prejme nič ali zelo malo državnih sredstev in so tako odvisni od nevladnih donatorjev, kot je npr. Prostovoljni sklad Združenih narodov za žrtve mučenja, ki podpira nevladne rehabilitacijske centre s sredstvi, ki jih prejmejo od vladnih donatorjev s celega sveta. Omenjeni Prostovoljni sklad namenja sredstva nevladnim organizacijam, ki ta sredstva namenijo naprej žrtvam mučenja in/ali ki se ukvarjajo s posledicami mučenja v obliki zagotavljanja neposredne medicinske, psihološke, družbene, ekonomske, pravne, humanitarne, izobraževalne ali druge oblike pomoči žrtvam nasilja in njihovim družinam.

 Odbor proti mučenju, Guridi proti Španiji, ugotovitev št. 212/2002, 17. maj 2005.

 Medameriško sodišče za človekove pravice, Vargas-Areco proti Paragvaju, Ser. C, št. 155 (2006)

 Več podatkov v zvezi s Prostovoljnim skladom ZN za žrtve mučenja najdete v poglavju 6.2

5. Preprečevanje

Mučenje je ena izmed najhujših kršitev človekovih pravic, ki lahko pusti ne samo trajne psihične posledice ampak tudi psihološko travmo, za katero številne žrtve mučenja trpijo vse življenje. Raje kot ukrepati v primeru kršitev, ko te že nastanejo, mora biti glavni cilj preprečevati kazniva dejanja mučenja in trpinčenja. Ta pristop je jasno izražen v Konvenciji proti mučenju, ki v prvi točki 2. člena državam pogodbenicam nalaga, da preprečijo mučenje, kot ločeno obveznost. "Vsaka država pogodbenica mora sprejeti učinkovite zakonodajne, upravne, sodne in druge ukrepe za preprečevanje mučenja na vsem ozemlju, ki je pod njeno jurisdikcijo." Prva točka 16. člena državam pogodbenicam nalaga enako za trpinčenje. Poleg tega Opcijski protokol h Konvenciji proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim ali poniževalnim kaznim ali ravnanju državam pogodbenicam nalaga, da vzpostavijo sistem preventivnih obiskov v zaporih, zato da se vzpostavi spremljanje ravnanja z zaporniki in da se preprečijo kršitve.

Tako Konvencija proti mučenju in Opcijski protokol navajata dve glavni dimenziji v zvezi z obveznostmi držav pogodbenic: prva dimenzija se nanaša na sprejem pravnih, administrativnih in drugih ukrepov, ki služijo za zaščito oseb pred mučenjem in trpinčenjem, druga dimenzija pa se nanaša na sistem preventivnega spremljanja krajev, kjer zadržujejo ljudi in kjer so ljudje tudi najbolj ranljivi za fizične zlorabe.

5.1 Nadzorni ukrepi

Seznam zakonodajnih, administrativnih, sodnih in drugih ukrepov, ki jih morajo sprejeti države pogodbenice v skladu z s prvim odstavkom 2. člena Konvencije proti mučenju, zato da preprečijo mučenje, ni dokončen. Termin preprečevanje pa je potrebno razumeti v njegovem najširšem pomenu, vključno s sprejemom ustreznih zakonov, v skladu s katerimi se mučenje opredeli kot kaznivo dejanje in ustrezno sankcionira; zagotovitvijo pravnih sredstev za žrtve - kazenskih, civilnih in administrativnih; izvedbo postopkovnih jamstev in vzpostavitev potrebnih institucij in organizacij, ki omogočajo učinkovito prepoved mučenja in trpinčenja. Poleg tega je namen številnih posebnih določb Konvencije proti mučenju in več določb drugih mednarodnih instrumentov s področja človekovih pravic, kot npr. Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah ali Standardnih minimalnih pravil o ravnanju z zaporniki, neposredno in posredno preprečevanje mučenja.

Najprej je potrebno omeniti zagotovilo **pravice do osebne svobode** in s tem povezano prepoved samovoljnega ali tajnega pridržanja, ki sta pomembna

 Besedilo Minimalnih standardov o ravnanju z zaporniki najdete na povezavi www2.ohchr.org/english/law/treatmentprisoners.htm

nadzorna ukrepa proti mučenju, saj je tveganje za mučenje in druge oblike trpinčenja dosti večje, če se osebe samovoljno pridrži brez uradnega priznanja o njihovem pridržanju. Tudi **pravica zapornikov do družinskih obiskov, prepovedi osamitve zapornika, pravica do hitrega dostopa do zdravstvene oskrbe in odvetnika v času aretacije in pravica do habeas corpus** so pomembni nadzorni ukrepi proti mučenju in trpinčenju, saj omogočajo zaporniku stik z zunanjim svetom. Države pogodbenice so dolžne vzpostaviti ustrezen proceduralni in institucionalni okvir, kot so učinkovit in dostopen sistem pravne pomoči, pritožbeni postopki in dostop do neodvisne zdravniške pomoči.

Pošteno sojenje in pravočasna sprožitev postopka, sta prav tako pomembna za preprečevanje mučenja. Sem spada pravica zapornikov do tega, da se jih nemudoma seznanijo z razlogi za odvzem prostosti in s tem, česa so obtoženi; obveznost držav, da skrajšajo policijsko pridržanje na minimum (najdlje 48 ur) in pridržani osebi zagotovijo, da se jo čim prej privede pred sodnika, ki lahko odredi izpustitev ali sodni pripor (ne s strani policije). Te pravice omogočajo, da se vsaka zloraba obravnava v skladu z vladavino prava.

Konvencija proti mučenju navaja tudi, da so države pogodbenice dolžne zagotoviti **organizacijsko strukturo, opremo in varnostne sile v takšnem obsegu, ki čim bolj zmanjša tveganje za nastanek kaznivega dejanja mučenja**. V skladu z 10. členom Konvencije proti mučenju morajo države pogodbenice poskrbeti za ustrezno izobraževanje in usposabljanje organov kazenskega pregona in pravosodja ter drugega osebja, v skladu z 11. členom pa morajo zagotoviti sistematičen nadzor nad metodami zasliševanja in pogoji pridržanja, ki prav tako pomembno prispevajo k preprečevanju mučenja. Standardna minimalna pravila o ravnanju z zaporniki navajajo številne druge ukrepe, ki jih morajo sprejeti države in ki se navezujejo na široko razumljen pojem preprečevanja mučenja: vodenje ustreznih evidenc o pridržanju; avdio/video posnetki zaslišanj; obvezni zdravstveni pregledi po prihodu in v času pripora ter po vsaki premestitvi; prepoved daljše osamitve priprte osebe.

Organi kazenskega pregona morajo imeti na voljo ustrezno tehnično opremo, da lahko zagotovijo strokovne sodnomedicinske preiskave in tako zmanjšajo zanašanje na priznanje kot sredstvo za razrešitev zločinov. Nadalje morajo države pogodbenice poskrbeti tudi za to, da se izjave, pridobljene z mučenjem, ne morejo uporabiti v nobenem sodnem postopku (15. člen Konvencije proti mučenju). Navedeni ukrepi v še večji meri zagotavljajo prepoved mučenja in preprečujejo, da bi se preiskovalni organi tekom preiskav posluževali mučenja.

Obveznost preprečevanja mučenja in trpinčenja pa ni omejena na ozemlje posamezne države pogodbenice, ampak ima tudi zunaj ozemeljski vpliv:

načelo nevračanja, ki je vsebovano v 3. členu Konvencije proti mučenju, prepoveduje državam pogodbenicam pregon, izgon in izročitev osebe drugi državi, če so resni razlogi za sum, da utegne biti oseba mučena. To pomeni, da tudi če iskalci azila ne dobijo statusa begunca, jim mora država pogodbenica zagotoviti možnost, da - v primeru, da jim po vrnitvi v domovino grozi, da bili mučeni - dobijo dovoljenje, da ostanejo na ozemlju države pogodbenice.

5.2 Preventivno spremljanje

Eden izmed najbolj učinkovitih ukrepov za preprečevanje mučenja in trpinčenja je preventivno spremljanje krajev pridržanja s strani neodvisnih mehanizmov, kot so Pododbor ZN proti mučenju, Evropski komite za preprečevanje mučenja, Posebni poročevalec ZN o mučenju ali nacionalni preventivni mehanizmi, ustanovljeni v skladu z Opcijskim protokolom h Konvenciji proti mučenju. Navedeni mehanizmi imajo pravico do nenapovedanih in neomejenih obiskov na vse kraje pridržanja, do zasebnih pogovorov s pridržanimi osebami in osebjem, prav tako pa lahko državam dajejo priporočila v zvezi s tem, kako izboljšati ravnanje s pridržanimi.

↪ *Več o teh organih najdete v 6. poglavju.*

6. Literatura

1. Nowak M, McArthur E.: The United Nations Convention Against Torture : A Commentary. Oxford [u.a.]: Oxford Univ. Press; 2008. XXVI, 1649 p.
2. Dewulf S. The Signature of Evil : (re)defining torture in international law. Cambridge [u.a.]: Intersentia; 2011. XIX, 617 p.
3. Berg KJ.: Universal criminal jurisdiction as mechanism and part of the global struggle to combat impunity with particular regards to the crime of torture. Wien: NWV Neuer Wiss. Verl.; 2012. 533 p.